

Torah from Around the World

Iedereen zou zichzelf moeten zien als half goed en half slecht. Ook de wereld zou hij moeten zien als half goed en half slecht. Bij één enkele goede daad slaat de balans dan reeds door naar de goede kant, voor zichzelf én voor de hele wereld.

Maimonides

Sjabbat 4 december/ 30 Kislev 5782, Mikeets, Beresjiet/Genesis 41:1 - 44:17

Tanach blz. 84 - 94

2e sefer (*Rosj Chodesj*): Beresjiet/Genesis 1:14 - 19

Tanach blz. 1

Haftara: Zecharja 2: 14 - 4:7

Tanach blz. 1214 - 1217

Vertaler: Bram Lagendijk

Commentaar: **Rabbin Jan Uhrbach** is decaan van de rabbijnen- en voorzangersopleidingen bij *The Jewish Theological Seminary in New York*.

Oorspronkelijke Engelse tekst: <https://www.itsa.edu/torah/strangers-to-ourselves/>

Vreemden voor onszelf

Het verhaal over Joseef bevat een opvallend aantal contraniemen (tegenstellingen) – woorden die tegelijkertijd tegengestelde betekenissen weergeven. Waarom?

Contraniemen zijn een natuurlijke taalkundige manier in de Tora om te benadrukken dat een 'en/en'-perspectief essentieel is om de diepere betekenis, andere mensen en onszelf te begrijpen. Het beeld van Joseef laat dat goed zien.

- Is Joseef een held, die iedereen van de hongersnood redt? Of is hij een autoritaire figuur die, verleid door de nabijheid van macht en rijkdom, de weg vrijmaakt voor onderdrukking, door de controle van Faraó over land, rijkdom en de bevolking te verstevigen?
- Is de heimelijke handelwijze jegens zijn broers een test van hun wroeging en berouw, met verzoening als doel? Of gebruikt hij zijn positie om wraak te nemen en speelt hij wreed met de angsten van zijn broers en zijn vader?
- Is hij oprecht gelovig? Of misbruikt hij zijn charismatische gaven in dienst van zijn ego, God aanroepend om zijn positie te versterken, of om nederig en ongeïnteresseerd over te komen?
- Heeft hij écht macht? Of heeft hij zijn vrijheid opgegeven en is hij de hoogstgeplaatste knecht van Faraó geworden, verslaafd ook aan zijn eigen emotionele behoeften?

Het antwoord is in al deze situaties 'ja'. Maar het is moeilijk om tegelijkertijd zulke tegenstrijdige opvattingen over één persoon vol te houden. Dus, afhankelijk van hoe we Joseef in het verleden hebben 'gelezen' en van wat we van onze bijbelse voorouders verwachten (willen we ze bewonderen en navolgen of willen we ze bekritisieren?), zullen wij als lezers waarschijnlijk sommige aspecten van het verhaal waarderen, terwijl we andere details buiten beschouwing laten of zelfs niet opmerken. Net als anderen om ons heen, hebben we de neiging om, zonder aanzienlijke inspanning en verdergaande verdieping, voor onszelf een kunstmatig, goedlopend verhaal te creëren dat slechts voor een deel realistisch is.

Deze neiging helpt om de meest opvallende tegenstelling in het verhaal te verklaren, de wortel נכר (*noen-kaf-reesj*) die – binnen een enkel vers – wordt gebruikt om zowel 'herkennen' als 'onherkenbaar' uit te drukken: "Zodra Joseef zijn broers zag, herkende hij hen (וַיִּכְרֶם - *wajakireem*), maar hij maakte zichzelf onherkenbaar (וַיִּתְנַכֵּר - *wajitnakeer*) voor hen" (*Beresjiet/Genesis 42:7*).

De term verwijst natuurlijk naar feitelijke herkenning, maar suggereert veel meer. Ik 'herken' iemand als ik hem zuiver zie als een 'onafhankelijke persoon', erkennend en accepterend wat we delen en ook waarin we verschillen. 'Niet herkend worden' betekent over het hoofd of verkeerd gezien worden – slechts gedeeltelijk in plaats van helemaal, of als een beeld dat van iemand bestaat.

Het probleem om een ander te herkennen is dus verweven met het probleem om jezelf te herkennen. Als ik mijn eigen vooroordelen, meningen, onbewuste verhalen, agenda's enzovoort niet herken, hoe kan ik dan weten of ik iemand anders echt zie?

“Joseef herkende zijn broers wel, maar zij herkenden hem niet (לא הכירוהו - *lo hicroehoe*)” (*Beresjiet* 42:8). De *midrasj* legt uit dat Joseef zijn broers kon herkennen, want toen hij ze verliet, waren ze al volwassen en hadden ze een baard. Híj was toen echter nog een jongeman en de grote verandering in zijn uiterlijk maakte hem nu onherkenbaar (*Beresjiet Rabba* 91:7).

Maar in een verbluffend inzichtelijke (en eigentijdse!) verklaring verwerpt de Or Hachajiem (Chaim Ibn Attar, achttiende-eeuws Marokko) dit. Hij legt uit dat zodra *ik ken je* bij iemand doordringt, die persoon dat onbewust ook voelt en nauwkeuriger gaat onderzoeken, uiteindelijk beseffend *ah ja, ik ken deze persoon*. Maar de Tora vertelt ons specifiek dat dat niet is gebeurd. Waarom? “Omdat ze hem in zo'n verheven positie zagen,” zegt de Or Hachajiem, “hadden ze al besloten wat ze in hem zouden zien” en “deze gedachte uit hun bewustzijn geschrappt.” Met andere woorden: omdat Joseef in het verhaal van de broers, de laatste keer dat ze hem zagen in een vernederde, machteloze staat verkeerde, op de bodem van een echte put, konden of wilden ze hem niet herkennen als hoogverheven.

Deze verklaring komt opmerkelijk dichtbij wat cognitieve wetenschappers 'bevestigingsvooroordeel' noemen – de menselijke neiging om informatie alleen op te merken of te geloven als die in overeenstemming is met onze bestaande overtuigingen, zodat onze opvattingen over 'ik' en 'de ander' de neiging hebben zichzelf te versterken. De vooringenomenheid van de broers verhinderde hen om hem te herkennen. Maar Joseef 'maakte zichzelf vreemd' (een alternatieve vertaling van *wajitnakeer*) – een goede beschrijving van de bewuste inspanning die nodig is om meer te zien dan wat we al geloven – en dus kon hij hen herkennen.

Nu kunnen we beter begrijpen dat hetzelfde woord zowel 'herkenbaar' als 'onherkenbaar' betekent. Het eenvoudige onvermogen om iets werkelijk te herkennen, kan het gevolg zijn

van *te weinig* bekendheid. Maar grotere herkenningfouten zijn vaak een probleem door *te veel* bekendheid: we zien iemand niet echt, omdat we al denken te weten wie hij of zij is. Herkenning hangt dus af van een soort vervreemding, waardoor wie en wat we denken te kennen, een beetje anders wordt, we vreemden voor onszelf worden.

Het is geen toeval dat dit inzicht juist op dit punt in het verhaal naar voren komt, aangezien het zich ontwikkelt tot de dramatische verzoening van broers die elkaar haatten en pijn deden. Ons vertrouwde innerlijke landschap verlaten voor een onbekende nieuwe gedachtewereld – een beetje van onszelf vervreemden – vergt inspanning en moed. Maar het is essentieel om haatgevoelens achter ons te laten, om vergeving te zoeken en te schenken, om de ander, onszelf en onze wereld echt te zien en te begrijpen.